

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

โครงการวิจัย การพัฒนาการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนของเขตรักษาพันธุ์ป่าซับลังกาและการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ของชุมชนในพื้นที่หมู่บ้านซับลังกา เป็นการดำเนินงานภายใต้ชุดโครงการวิจัยและพัฒนาเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าซับลังกา ป่าผืนสุดท้ายของภาคกลาง ซึ่งโครงการวิจัยดังกล่าว เป็นการดำเนินการจัดอบรมถ่ายทอดองค์ความรู้ที่ได้จากป่าสู่ชุมชน จัดค่ายเยาวชนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าซับลังกา เพื่อสร้างจิตสำนึก และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนของชุมชน

ผู้วิจัยได้รวบรวมแนวคิด ทฤษฎี และข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ เพื่อใช้ประกอบการศึกษาพิจารณาการวิจัยดังต่อไปนี้

1. ความหมาย แนวคิด ทฤษฎี และหลักการพัฒนาชุมชน
2. แนวคิด ทฤษฎี รูปแบบ และแนวทางของการมีส่วนร่วม
3. หลักการ แนวคิด และการมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อม
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ความหมาย แนวคิด ทฤษฎี และหลักการพัฒนาชุมชน

ชุมชน คือกลุ่มคนที่มีความเป็นองค์การทางสังคมของท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่ง ที่อาศัยอยู่ร่วมกันในอาณาบริเวณเดียวกัน มีความเกี่ยวข้อง ผูกพัน สัมพันธ์ต่อกัน ภายใต้จารีตประเพณี วัฒนธรรมเดียวกัน ร่วมมือร่วมใจ พึงพา เอื้อเฟื้อต่อกันเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของชุมชนร่วมกันนั่นเอง (ประเวศ วะสี, 2536; เสาวคนธ์ สุดสวาท, 2524; สัจญา สัจญาวิวัฒน์, 2526)

การพัฒนาชุมชน คือการที่คนในชุมชนและสังคมโดยรวมได้ร่วมกันดำเนินกิจกรรมเพื่อปรับปรุงความรู้ความสามารถของตนเอง เป็นการพัฒนาหรือการเปลี่ยนแปลงที่ จะต้องกระทำอย่างต่อเนื่อง มีระบบ เพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากระดับหนึ่งไปสู่อีกระดับหนึ่ง การเปลี่ยนแปลงนี้จำเป็นต้องอาศัยเวลา ชุมชนจะต้องร่วมกันบริหารจัดการเพื่อให้เกิดการ

เปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตของตนเอง ชุมชนและสังคมให้ดีขึ้น (ประเวศ วะสี, 2536; Sautoy, 1962; Sander, 1958)

องค์การสหประชาชาติ (UN, 1960 : 8-13) ได้กำหนดหลัก 10 ประการในการพัฒนาชุมชนไว้ดังนี้

1. กิจกรรมต่าง ๆ ในการพัฒนาชุมชนนั้น เพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชน
2. การพัฒนาชุมชนเป็นการที่จะทำให้สภาพความเป็นอยู่ในท้องถิ่นหรือชุมชนดีขึ้นกว่าเดิม
3. การเปลี่ยนแปลงท่าทีและทัศนคติของประชาชนนั้น มีความสำคัญเช่นเดียวกับการเปลี่ยนแปลงทางวัตถุ
4. มุ่งให้ประชาชนในชุมชนเข้ามีส่วนร่วมอย่างมากในกิจกรรมของการพัฒนานั้น
5. ต้องยึดหลักการกระตุ้น ใช้วิธีการที่จะแสดงให้เห็นปรากฏแก่ผู้นำชุมชนในท้องถิ่น และฝึกอบรมผู้นำในท้องถิ่นไม่ว่าจะเป็นโครงการใดก็ตาม
6. ผู้ดำเนินงานพัฒนาชุมชน ต้องให้การยอมรับบุคคลทุกภาคส่วนและพยายามดึงเข้ามาร่วมในโครงการด้วย
7. โครงการที่มีลักษณะของการช่วยเหลือตนเองของชุมชน ร่วมกับการสนับสนุนอย่างจริงจังจากภาครัฐ จะเกิดผลได้อย่างเต็มที่
8. รัฐบาลจะต้องมีนโยบายด้านการพัฒนาที่แน่นอน ผู้บริหารทุกระดับ มีการฝึกอบรมบุคลากร มีการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นให้มากที่สุด ตลอดจน ต้องมีการวิจัยและประเมินผลความสำเร็จ
9. เปิดโอกาสให้องค์การ อาสาสมัคร องค์กรเอกชน เข้ามามีส่วนช่วยงานพัฒนาชุมชน
10. การพัฒนาชุมชนนั้น ต้องถือว่าความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและสังคมในระดับท้องถิ่น คู่ขนานกันไปกับความก้าวหน้าในระดับชาติ

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2539 : 27) กล่าวว่า เป้าหมายของการพัฒนาชาติก็คือการพัฒนาคน คือการทำให้เขาสามารถพึ่งตนเองได้อย่างนับถือตนเอง ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ทัศนคติ ค่านิยม หรือการกระทำใด ๆ คนที่จะถูกพัฒนาจะต้องยอมรับการเปลี่ยนแปลงและเป็นผู้ลงมือกระทำในการเปลี่ยนแปลงนั้นด้วยตนเอง กระบวนการเปลี่ยนแปลงจึงควรกระทำในลักษณะที่เป็นกระบวนการกระตุ้น ชั่วๆให้เกิดความ

ต้องการที่จะเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนา การพัฒนาแบบมีส่วนร่วมจึงเป็นกระบวนการที่เข้ามามีส่วนช่วยในการพัฒนา เพราะผู้มีส่วนร่วมจะต้องมีความรับผิดชอบในการแก้ปัญหาของตนเอง มีความเชื่อถือ แสวงหารูปแบบและวิธีการในการพัฒนา เพื่อสนองความต้องการและความจำเป็นของชุมชนได้

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2539 : 80-83) ศึกษาตัวแบบการพัฒนาของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ในการพัฒนาสังคม พบว่า ทรงยึด “การพัฒนาคน” เป็นเป้าหมายสำคัญของการพัฒนาได้แก่

1. การช่วยตนเอง การพึ่งตนเอง
2. การเริ่มจากสภาพที่เขาเป็นอยู่
3. การใช้ทรัพยากรท้องถิ่นเพราะเป็นสิ่งที่ใกล้ตัว
4. การมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่น
5. วัฒนธรรมและผู้นำท้องถิ่น
6. ความมีประสิทธิภาพ
7. การประสานงาน
8. การทำงานเชิงรุก
9. ความมีคุณธรรมและศิลปะ
10. การเชื่อมประสานด้านเวลา

และวิธีการทรงงานพัฒนาทรงใช้วิธีการ 4 วิธีการคือ

1. วิธีการให้การศึกษอบรม การพัฒนาแต่ละโครงการจะต้องมีการให้ความรู้ความเข้าใจในเรื่องที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นข้อมูลเบื้องต้น แล้วฝึกความชำนาญในการใช้ข้อมูล หรือการทำสิ่งนั้นให้ถูกต้องและมีประสิทธิภาพ

2. วิธีการทำงานกับกลุ่มคน การพัฒนาที่อาศัยกลุ่มคนหรือชุมชนเป็นหลัก หรือเป็นสะพานเชื่อมโยงไปสู่การพัฒนา จะช่วยให้เกิดประสิทธิภาพ เนื่องจากชุมชนหรือกลุ่มคนที่ได้รับการพัฒนาแต่ละครั้ง จะช่วยกันทำความเข้าใจ แบ่งความรับผิดชอบ ร่วมมือร่วมใจกันวางแผนและดำเนินงาน และนำไปใช้อย่างมั่นใจ

3. วิถีพัฒนาแบบสามร่วม หรือเรียกอีกอย่างว่า PAR (Participatory Action Research) เป็นวิธีการที่ทั้งนักพัฒนาและชาวบ้านผู้ถูกพัฒนาเองจะต้องร่วมรับบทบาทและปฏิบัติหน้าที่ในฐานะนักพัฒนา (Change agent) นักปฏิบัติ (Practitioner) และนักวิจัย (Researcher)

4. วิธีทำงานกับหน่วยงาน ในการปฏิบัติการกิจด้านการพัฒนาของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ นั้น จะเป็นการทำงานร่วมกันทั้งนักพัฒนาและชาวบ้านซึ่งเป็นเป้าหมายของการพัฒนา โดยที่หน่วยงานภาครัฐหรือเอกชนที่มีความถนัดและเกี่ยวข้องโดยตรง ควรจะเข้ามาาร่วมรับผิดชอบและตั้งโครงการที่มีทั้งบุคลากรและงบประมาณดำเนินงานพัฒนา ให้เกิดความยั่งยืนต่อไป

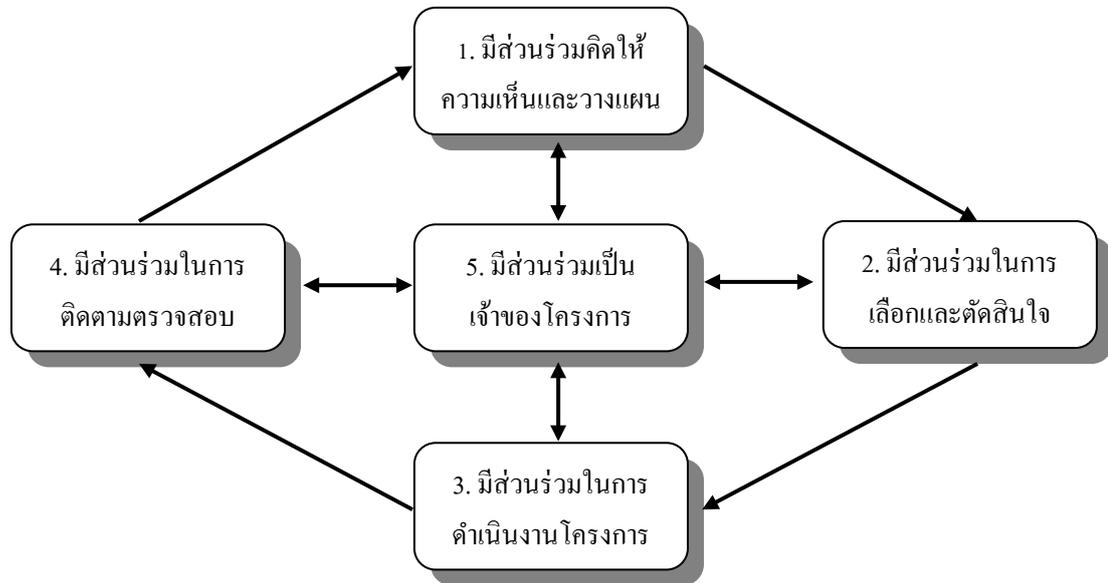
แนวคิด ทฤษฎี รูปแบบ และแนวทางของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมในการพัฒนาของประชาชน คือ การที่ประชาชนจะเข้ามามีบทบาทในการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ไข และร่วมมีผลประโยชน์ การมีส่วนร่วมเป็นบทบาทของบุคคลที่อยู่ในชุมชนที่จะตัดสินใจทำงานร่วมกับคนอื่น ๆ ด้วยเหตุผลต่างกันไป การมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนควรร่วมตั้งแต่ต้นจนจบ คือตั้งแต่ริเริ่ม จนกระทั่งถึงการดำเนินการ ตลอดจนการประเมินผลด้วย (ปกรณั ปรียากร, 2530; อคิน ระพีพัฒน์, 2527; เสน่ห์ จามริก, 2527)

วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน (2531 : 10-14) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมว่า เป็นการเข้าร่วมอย่างแข็งขันและอย่างเต็มที่ ของกลุ่มบุคคลผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในทุกขั้นตอนของโครงการ หรืองานพัฒนาชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและหน้าที่ความรับผิดชอบ โดยที่การมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในการพัฒนาชุมชนของประชาชน มี 6 ขั้นตอน ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการศึกษาและวิเคราะห์ชุมชนเพื่อนำไปสู่การค้นหาปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของชุมชน ตลอดจนการจัดลำดับความสำคัญของปัญหาที่ต้องมีการแก้ไข
2. การมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์สาเหตุของปัญหา สืบสาวและแยกแยะปัญหาที่ได้จัดลำดับความสำคัญเป็นอันดับแรก เพื่อให้สามารถแก้ไขปัญหาได้ตรงจุด
3. การมีส่วนร่วมในการวางแผนแก้ไขปัญหา และร่วมกันตัดสินใจว่าจะเลือกวิธีการแบบไหนในการแก้ไขปัญหานั้น
4. การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานตามแผน โดยพยายามดูแลรักษากิจกรรมที่สร้างขึ้น ด้วยความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของ
5. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล
6. การมีส่วนร่วมในการได้รับผลประโยชน์ มีสิทธิ์ที่จะใช้ประโยชน์ภายใต้กฎเกณฑ์ที่กำหนด

นอกจากนี้ Uphoff และ Vadao (อ้างถึงในสุภางค์ จันทวานิช, 2539 : 77) ระบุไว้ว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนอาจพิจารณาได้จากพฤติกรรมในขั้นตอนต่าง ๆ ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการวางแผน ได้แก่ การที่กลุ่มบุคคลในชุมชนมีบทบาทในกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินโครงการกิจกรรมพัฒนา นับตั้งแต่มีส่วนร่วมคิดวิเคราะห์ปัญหา กำหนดลำดับความสำคัญของปัญหา การกำหนดเป้าหมายและแนวทางการดำเนินงาน ตลอดจนการกำหนดแนวทางในการติดตามและประเมินผลโครงการ

2. การมีส่วนร่วมในการเลือกและตัดสินใจ ได้แก่ การร่วมให้ข้อมูลข่าวสาร ให้คำปรึกษา แลกเปลี่ยนความคิดเห็น รวมทั้ง ร่วมใช้สิทธิ์หรือคัดเลือกตัวแทนเข้าไปออกความคิดเห็น นำเสนอข้อโต้แย้ง และร่วมตัดสินใจเชิงนโยบายต่าง ๆ

3. มีส่วนร่วมในการดำเนินงานโครงการ ได้แก่ การสนับสนุนด้านทรัพยากรต่าง ๆ การประสานความร่วมมือในการจัดกิจกรรม เรียนรู้ร่วมกันหรือลงมือกระทำร่วมกัน

4. มีส่วนร่วมในการติดตามตรวจสอบ ได้แก่ การให้กลุ่มบุคคลในชุมชนได้รับทราบถึงสภาพปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ เพื่อร่วมกันหาทางแก้ไข เพื่อปรับปรุงแนวทางการพัฒนาให้เหมาะสมต่อไป

5. มีส่วนร่วมเป็นเจ้าของโครงการ ได้แก่ การที่กลุ่มบุคคลในชุมชนหรือท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์ หรือมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาอย่างยุติธรรม อันจะส่งผลต่อการมีจิตสำนึกต่อการพัฒนานั้น ๆ อย่างยั่งยืน

หลักการ แนวคิด และการมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อม

การให้ความรู้แก่ประชาชนเพื่อจัดการสิ่งแวดล้อม

การเปิดโอกาสให้ประชาชนในท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อม เป็นแนวคิดในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ดีที่สุด ทั้งนี้เพราะประชาชนในแต่ละชุมชนย่อมมีความผูกพัน มีความรักหวงแหนและเห็นประโยชน์อย่างแท้จริงต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นของเขา

มนัส สุวรรณ (2549 : 19-20) ได้ให้ข้อเสนอแนะในการให้ความรู้เรื่องสิ่งแวดล้อมแก่ประชาชน ดังนี้

1. การให้ความรู้ความเข้าใจเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีความสำคัญและความจำเป็นเร่งด่วน สมควรเร่งดำเนินการควบคู่ไปกับมาตรการอื่นในการแก้ปัญหา และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
2. การแก้ปัญหาด้วยการให้ความรู้ จะต้องครอบคลุมไปให้ทั่วถึงทุกพื้นที่อย่างกว้างขวาง จำเป็นต้องอาศัยเครือข่าย ซึ่งหมายถึง การใช้หน่วยงานย่อยในพื้นที่ ดำเนินการในลักษณะเชื่อมโยงสัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ได้แก่ เครือข่ายในระดับอำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน ตามลำดับ
3. ประชาชนในท้องถิ่นต้องมีบทบาทและความรับผิดชอบมากขึ้นทั้งในกระบวนการและการดำเนินการให้ความรู้ความเข้าใจในส่วนที่สัมพันธ์กับท้องถิ่นของตน
4. องค์กรประชาชนในระดับท้องถิ่นมีศักยภาพสูงในการมีส่วนร่วมในการให้ความรู้แก่ประชาชน ทั้งนี้ ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ ที่มีประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ จะต้องได้รับความสนใจ และควรได้รับการส่งเสริม
5. รูปแบบวิธีการในการให้ความรู้แก่ประชาชน จะต้องกลมกลืนกับวิถีชีวิตของประชาชน ลักษณะของกิจกรรมจะต้องมีลักษณะต่อเนื่องโดยตลอด
6. การให้ความรู้เรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแก่ประชาชนหรือชุมชน ต้องกระทำในลักษณะของกระบวนการ ทั้งทางตรงและทางอ้อม
7. การให้ความรู้เรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแก่ประชาชนหรือชุมชน ต้องไม่มุ่งเน้นเฉพาะบุคคลบางกลุ่ม แต่ต้องกระทำโดยถือว่าทุกคนมีส่วนร่วมได้ส่วนเสียเท่าเทียมกัน

การจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อม

มาตรการหนึ่งในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมก็คือ การใช้หลักการอนุรักษ์ วิธีการนี้นิยมกระทำกันโดยการรณรงค์ให้ประชาชนทุกกลุ่มทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม ถึงแม้ว่าจะไม่สามารถกระทำได้โดยตรง แต่การปลูกฝังให้เกิดความรู้สึก ตระหนักรับรู้เป็นกิจนิสัย

ในชีวิตประจำวันก็สามารถช่วยได้ในระดับหนึ่ง ดังนั้นการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมจึงสามารถทำได้โดยการจัดการที่ตัวบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้อง สามารถทำได้หลากหลายลักษณะ ดังนี้

1. การสร้างความตระหนักด้านสิ่งแวดล้อม

การที่บุคคลจะกระทำกิจกรรมใด ๆ ให้ประสบผลสำเร็จได้ดี โดยหลักจิตวิทยาแล้ว ผู้กระทำจะต้องมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องที่จะกระทำอย่างถ่องแท้เสียก่อน ดังนั้นการสร้างความตระหนักด้านสิ่งแวดล้อม จึงควรเริ่มที่การสร้างให้ชุมชนหรือผู้เกี่ยวข้องเป็นผู้มีความรู้ความเข้าใจอย่างซาบซึ้งในเรื่องสิ่งแวดล้อม

2. การสร้างจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อม

ความตระหนักและจิตสำนึกเป็นสิ่งคู่กัน ความตระหนัก หมายถึง ความรู้ความเข้าใจในเรื่องหรือประเด็นใด ๆ อย่างซาบซึ้ง จิตสำนึก หมายถึง ความรู้สึกที่รับผิดชอบ ดังนั้น การจัดการปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมจึงต้องกระทำควบคู่กันทั้งการให้ความรู้ความเข้าใจ และการมีสำนึกที่ดีต่อสิ่งแวดล้อมอีกด้วย

3. การสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน

การแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่าย ทั้งนี้ด้วยหลักการที่ว่า ทุกคนได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ขณะเดียวกันทุกคนก็มีส่วนก่อให้เกิดปัญหาสีสิ่งแวดล้อมเช่นเดียวกัน ดังนั้นทุกคนจึงควรมีส่วนร่วมในการดูแล

การสร้างการมีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อม หมายถึง การให้เกิดสิทธิและเคารพในสิทธิซึ่งกันและกัน ถือเป็นหลักการจิตวิทยาที่สามารถลดความขัดแย้งหรือต่อต้าน อย่างไรก็ตาม ประเด็นสำคัญของการมีส่วนร่วมนั้นต้องครอบคลุมถึงการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของกิจกรรม เช่น เริ่มตั้งแต่ขั้นตอนของการระดมความคิดเห็น ค้นหาปัญหา กำหนดแผนงานโครงการ ร่วมดำเนินการและบริหารโครงการ และมีส่วนร่วมในการติดตาม ตรวจสอบและประเมินโครงการ

4. การบูรณาการความร่วมมือจากหลายฝ่าย

การจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมจะเกี่ยวข้องกับผู้มีส่วนได้เสียหลายฝ่าย ไม่ว่าจะเป็นขั้นตอนการใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อม การกำกับดูแลและแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม หรือการอนุรักษ์เพื่อการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนที่ดี จึงจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือ ร่วมแรง ร่วมใจจากบุคคลหลาย ๆ ฝ่าย เพื่อให้การแก้ปัญหาครอบคลุมทุกด้านและประสบผลสำเร็จ

การจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมถึงแม้จะเป็นการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุ กล่าวคือเป็นสภาวะการณ์ที่ปัญหาได้เกิดขึ้นแล้ว แต่หากไม่ดำเนินกิจกรรมใด ๆ อาจทำให้ปัญหานั้นรุนแรงส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมมากยิ่งขึ้น ดังนั้นแนวทางของการสร้างจิตสำนึกตลอดจนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ย่อมเป็นแนวคิดที่ช่วยให้ปัญหาสิ่งแวดล้อมนั้นได้รับการดูแล

กระบวนการในการสร้างจิตสำนึก

จิตสำนึก หมายถึง ความเชื่อ หรือ การเห็นคุณค่าของบุคคลที่มี ต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ดังนั้นการสร้างจิตสำนึก จึงเป็นกระบวนการทางจิตวิทยาในการพยายามที่จะมีอิทธิพลต่อการรับรู้ของบุคคลทางด้านความเชื่อ ทศนคติ และพฤติกรรม โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ ทั้งนี้ก็เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการรับรู้ และจิตสำนึกเป็นการแสดงออกที่เป็นนามธรรมซึ่งไม่สามารถสัมผัส จับต้อง หรือรับรู้ได้ด้วยการมองเห็น ได้ยิน ได้กลิ่น หรือรับรู้รสชาติ แต่เป็นสิ่งที่ประเมินได้ทางพฤติกรรมซึ่งเป็นการสะท้อนความรู้สึกนึกคิดออกมานั่นเอง ดังนั้น กระบวนการสร้างจิตสำนึกจึงเริ่มต้นจากการให้ความรู้เพื่อสร้างความเข้าใจ อันจะมีผลต่อความพึงพอใจ ความเชื่อ ทศนคติ และพฤติกรรม เป้าหมายสูงสุดของกระบวนการสร้างจิตสำนึก ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงในระดับพฤติกรรม โดยที่พฤติกรรมที่แสดงออกของบุคคลนั้น ๆ มีพื้นฐานมาจากความรู้และทศนคติ เป็นการเปลี่ยนแปลงการกระทำที่สามารถเห็นได้ อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงในระดับนี้เป็นไปได้ค่อนข้างยาก ต้องอาศัยระยะเวลา อาศัยการสร้างการรับรู้ที่ต่อเนื่อง และอาศัยแรงจูงใจที่สามารถกระตุ้นจิตสำนึกของบุคคลได้จริง (อรวรรณ ปิลันธน์โสภาท, 2537 : 15-16)

วิธีการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

แนวคิดในการฟื้นฟูและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่ได้ประสิทธิผลที่สุด ได้แก่ การสร้างจิตสำนึกให้เกิดขึ้นในจิตใจของคนหรือชุมชน ตลอดจนผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยมุ่งเน้นที่กระบวนการสร้างการเรียนรู้ซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการพัฒนาชุมชนให้มีความรู้ ความเข้าใจ ความตระหนัก และมีแรงจูงใจที่จะมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งในกระบวนการสร้างจิตสำนึกต้องอาศัยยุทธศาสตร์ที่สำคัญดังนี้ (วสิน ปลิ้มเจริญ, 2549:10-27)

1. การปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมกับชุมชน

ชุมชนเป็นผู้ที่อยู่กับข้อมูล เป็นผู้เข้าใจและรับรู้เรื่องราวต่าง ๆ ในชุมชนได้เป็นอย่างดี เป็นผู้สัมผัสกับสิ่งที่มีอยู่และเกิดขึ้นกับชุมชน สามารถพิจารณาเห็นถึงปัญหาของชุมชน เข้าใจปัญหา และสะท้อนปัญหาได้ดีกว่าบุคคลใด ๆ ดังนั้น การรณรงค์ด้านการสร้างจิตสำนึก จึงจำเป็นต้องให้ทุกฝ่ายที่เป็นผู้มีส่วน ได้ส่วนเสียหรือเกี่ยวข้องกับปัญหานั้น ๆ ซึ่งก็คือชุมชน ได้เข้ามา มีบทบาทตั้งแต่การพิจารณาปัญหา สาเหตุของการเกิดปัญหา การจัดลำดับความสำคัญของปัญหา ตลอดจนแนวทางการแก้ปัญหา และการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหา

การที่จะส่งเสริมให้ประชาชนหรือชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม ในการจัดการและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จำเป็นต้องส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับ

ความสัมพันธ์ระหว่างทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับชุมชน เข้าใจหลักการในการจัดการ และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้อง สร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ ตลอดจนการมีส่วนร่วมในการจัดการและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

วศิน อิงคพัฒนากุล, (2548 : 382) ได้เสนอความคิดว่า ควรชี้ให้ชุมชนตระหนักว่าตนเอง เป็นสังคมแรกที่จะได้รับความเดือดร้อน และได้รับผลกระทบในลักษณะความเสียหายจากการใช้ ประโยชน์ ดังนั้นชุมชนจึงเป็นตัวแปรสำคัญในการรณรงค์จิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มี ส่วนช่วยผลักดันให้มีการจัดการการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่าง ยั่งยืน

สุกาญจน์ รัตนเลิศสุธรรม, (2548 : 121) กล่าวถึงการส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม นั้น สิ่งสำคัญก็คือ ต้องได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชนในพื้นที่ด้วย เพราะการที่ บุคคลทุกฝ่ายให้ความร่วมมือกัน สามารถลดความเห็นแก่ตัว ความเห็นแก่ได้ของบุคคลลง จะช่วย ให้งานอนุรักษ์ ตลอดจนกระบวนการสร้างจิตสำนึกเป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2. การประชาสัมพันธ์เพื่อให้ความรู้และการโน้มน้าวใจ

การส่งเสริมให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดทางหนึ่งก็คือ การ สื่อสารประชาสัมพันธ์ผ่านช่องทางการสื่อสารรูปแบบต่าง ๆ ที่สามารถช่วยโน้มน้าวให้เห็นถึง ความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน ดังนั้นการประชาสัมพันธ์จึงต้องมีทิศทางที่ชัดเจน แน่นอน กระทำอย่างต่อเนื่อง กำหนดกลยุทธ์การสื่อสารและวางแผนการใช้สื่อที่เข้าถึง กลุ่มเป้าหมาย มีประสิทธิภาพเพียงพอที่จะมีอิทธิพลต่อความรู้ ทัศนคติ และพฤติกรรมของผู้รับสาร กลุ่มเป้าหมายในชุมชนได้

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ศิลป์ สีกวอด. (2550) ศึกษาการมีส่วนร่วมระหว่างโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนกับ ชุมชน ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จังหวัดราชบุรี 4 ด้าน คือด้าน การสร้าง ความตระหนักต่อปัญหา ด้านการจัดกิจกรรมการพัฒนาการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม ด้านการแนะนำเผยแพร่ ด้านการประเมินผล และเปรียบเทียบการร่วมกันปฏิบัติของ ครู กรรมการสถานศึกษา ผู้นำชุมชน และประชาคมหมู่บ้าน ที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม ผลการศึกษาพบว่า การมีส่วนร่วมระหว่างโรงเรียนกับชุมชนในการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน จังหวัดราชบุรี โดยรวมอยู่ ในระดับปานกลาง และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า การมีส่วนร่วมด้านการสร้างความตระหนัก ต่อปัญหา มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก และอีก 3 ด้านอยู่ในระดับปานกลาง โดยมีค่าเฉลี่ยเรียง

ตามลำดับจากมากไปน้อย ดังนี้ ด้านการประเมินผล ด้านการจัดกิจกรรมพัฒนาการอนุรักษ์ และด้านการแนะนำเผยแพร่ความรู้ เมื่อเปรียบเทียบการร่วมกันปฏิบัติของครู กรรมการสถานศึกษา ผู้นำชุมชน และประชาคมหมู่บ้าน ที่มีต่อการมีส่วนร่วมระหว่างโรงเรียนกับชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พบว่า การทดสอบนัยสำคัญความแตกต่างของค่าเฉลี่ยระหว่างครู กรรมการสถานศึกษา ผู้นำชุมชน และประชาคมหมู่บ้าน ในภาพรวม มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนด้านการสร้างความตระหนักต่อปัญหา ด้านการแนะนำเผยแพร่ความรู้ และด้านการประเมินผล ไม่มีความแตกต่างกัน

สันติ พัฒนาศักดิ์. (2539 : 19) ศึกษาการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการอนุรักษ์ป่าชุมชนที่บ้านตลาดจี่เหล็ก อำเภอคอยสะแก จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า หัวหน้าครัวเรือนเกษตรกรส่วนใหญ่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าชุมชน การได้รับข้อมูลเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าชุมชน จะได้รับจากสื่อโทรทัศน์มากที่สุด รองลงมาคือ วิทยุกระจายเสียง หนังสือพิมพ์ และการฝึกอบรมตามลำดับ และหัวหน้าครัวเรือนเกษตรกรมีทัศนคติว่า ป่าไม้เป็นศูนย์กลางการผลิต การเก็บหาของป่า และยังเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ จึงมีความจำเป็นต้องมีการร่วมมือกันในการอนุรักษ์

วราพร ศรีสุพรรณ และคณะ. (2547:บทคัดย่อ) ศึกษาการพัฒนาการสื่อสารเพื่อการจัดการป่าชุมชน : กรณีศึกษาป่าชุมชนสะมะแก ตำบลนาสวน อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี พบว่ารูปแบบการสื่อสารในช่วงก่อตั้งป่าชุมชนสะมะแก เป็นการสื่อสารแบบเครือข่ายที่เชื่อมโยงกับภายนอก อิงกับฐานวัฒนธรรม และมีเครือข่ายวัดในพื้นที่หนุนเสริม ในช่วงที่ภาครัฐเข้ามาสนับสนุน เป็นการสื่อสารกระแสหลัก โดยเน้นการสื่อสารกับผู้นำที่เป็นทางการ หลังจากนั้น จะเป็นการสื่อสารแบบเครือข่ายที่มุ่งเชื่อมโยงภายในกลุ่มวัฒนธรรม และยึดโยงกับแกนนำคนเดียว กระบวนการสื่อสารในการเสริมสร้างองค์กรเครือข่ายป่าชุมชนมี 5 ขั้นตอน คือ การสร้างความเข้าใจและข้อตกลงในกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย การเปิดประเด็นป่าชุมชนกับประชาชน การจัดตั้งองค์กรเครือข่ายป่าชุมชน การเชื่อมความสัมพันธ์ภายในเครือข่ายและสร้างความตื่นตัวที่จะเรียนรู้ และการอบรมเชิงปฏิบัติการ สำหรับการเสริมศักยภาพการสื่อสารขององค์กรเครือข่ายป่าชุมชนสะมะแก มี 4 กิจกรรม คือ การสนับสนุนการสร้างสื่อเฉพาะกิจ การส่งเสริมการสื่อสารผ่านหอกระจายข่าว การสนับสนุนกิจกรรมค่ายเยาวชน และการประชุมเพื่อจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ป่าชุมชนสะมะแก

อรอนงค์ ธรรมกุล (2539) ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการพัฒนาท้องถิ่น โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษากลไก วิธีการ รูปแบบการมีส่วนร่วม ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม พบว่า กลไกสำคัญที่ทำให้สมาชิกของชุมชนมีส่วนร่วม มีการเรียนรู้ และมีอุดมการณ์ ได้แก่ ความผูกพันเป็นเครือญาติ การมีผลประโยชน์ร่วมกัน และการมีบทบาทร่วมกันของผู้นำและสมาชิกในการดำเนินกิจกรรมตามกระบวนการพัฒนาท้องถิ่น วิธีการในกระบวนการมีส่วนร่วม ได้แก่ การร่วมประชุมอภิปรายปัญหาาร่วมกัน การร่วมกันปฏิบัติกิจกรรม และการร่วมประเมินสรุปผลการดำเนินกิจกรรม

สนทญา เมืองสุขและคณะ (2546). ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงเรียนในการสร้างหลักสูตรท้องถิ่น : กรณีศึกษาเรื่องป่าของชุมชนตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง ตลอดจนศึกษาผลการเรียนรู้ของนักเรียนจากการใช้หลักสูตรนี้ พบว่า การสร้างหลักสูตรนี้สอดคล้องกับหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานของกระทรวงศึกษาธิการ เมื่อนำหลักสูตรนี้ไปใช้จัดการเรียนการสอนให้แก่เด็กเรียนในพื้นที่ คือ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนประชาบำรุง ในภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2545 ผลการเรียนรู้พบว่า นักเรียนมีความรู้ความเข้าใจ ตระหนักถึงความสำคัญของป่าไม้ ตลอดจนเกิดจิตสำนึกเกี่ยวกับความสัมพันธ์และความเกื้อกูลกันของชุมชนกับป่าไม้ และผลจากกระบวนการสร้างหลักสูตร ทำให้เกิดกระบวนการทางสังคมต่อผู้เกี่ยวข้อง คือ (1) ชุมชน เกิดความเข้าใจตนเอง สร้างองค์ความรู้ใหม่ ได้เรียนรู้กระบวนการถ่ายทอดความรู้ (2) ครู และโรงเรียน เห็นความสำคัญและมีทัศนคติที่ดีต่อหลักสูตรท้องถิ่น และเห็นความจำเป็นต่อการจัดการศึกษาแบบมีส่วนร่วม (3) นักเรียน ได้รู้จักตนเอง รับผิดชอบต่อท้องถิ่นของตนเองมากขึ้น

ข้อมูลทั่วไปของป่าซับลังกา

ชื่อ "ป่าซับลังกา" มีที่มาแต่เดิมคือ ในอดีตชาวบ้านใช้น้ำจากป่าแห่งนี้ได้ทั้งปี และ ในป่ามีแหล่งน้ำซับ กระจายอยู่หลายแห่ง และมีต้นกกขึ้นอยู่ มาก และต้นกกที่ขึ้นอยู่นั้น ชาวบ้านถิ่นนี้เรียกว่า "ต้นลังกา" จึงเป็นที่มาของคำว่า "ป่าซับลังกา" จนถึงปัจจุบัน

ป่าซับลังกา ได้รับการประกาศเป็นป่าสงวนแห่งชาติ เมื่อปี พ.ศ.2502 มีพื้นที่ทั้งหมด 248,987 ไร่ ต่อมา ผืนป่าแห่งนี้ ถูกราษฎรเข้าบุกรุกแผ้วถางครอบครองพื้นที่ รวมทั้งมีการลักลอบตัดไม้ แปรรูปไม้ ล่าสัตว์ป่า และ เก็บหาของป่า เป็นจำนวนมาก ทำให้ป่าสงวนแห่งชาติป่าซับลังกา เสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว กลายสภาพเป็น พื้นที่เกษตรกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พื้นที่ที่เป็นที่ราบเกือบทั้งหมด จนกระทั่งปี พ.ศ.2528 กรมป่าไม้ จึงได้อพยพราษฎรออกนอกพื้นที่ โดยให้บางส่วนเข้าไปอยู่ในหมู่บ้านป่าไม้ซับลังกา หลังจากนั้น กองจัดการที่ดินป่าสงวนแห่งชาติ กรมป่าไม้ จึงได้ดำเนินการปลูกป่าขึ้นทดแทนป่าที่ส่วนที่ถูกบุกรุกแผ้วถางในปี พ.ศ.2528 กรมป่าไม้ โดยกองอนุรักษ์สัตว์ป่า ได้ดำเนินการสำรวจป่าซับลังกาส่วนที่เหลือ เพื่อประกาศเป็น เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ต่อมาได้มีพระราชกฤษฎีกากำหนดป่าซับลังกา เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เมื่อวันที่ 26 ธันวาคม 2529 มีผลบังคับใช้ตามกฎหมาย ตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม 2530 เป็นต้นมา

สถานที่ตั้ง

ที่ตั้งสำนักงาน เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าซับลังกา ตั้งอยู่ที่หมู่ 7 ตำบลกุดตาเพชร อำเภอลำสนธิ จังหวัดลพบุรี 15190

อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ	จดเขตท้องที่ อ.ภักดีชุมพล จ.ชัยภูมิ
ทิศใต้	จดเขตหมู่บ้านป่าไม้ซับลังกา ต.กุดตาเพชร อ.ลำสนธิ จ.ลพบุรี
ทิศตะวันออก	จดเขตท้องที่ อ.เทพสถิต จ.ชัยภูมิ
ทิศตะวันตก	จดเขตท้องที่ อ.วิเชียรบุรี และ อ.ศรีเทพ จ.เพชรบูรณ์

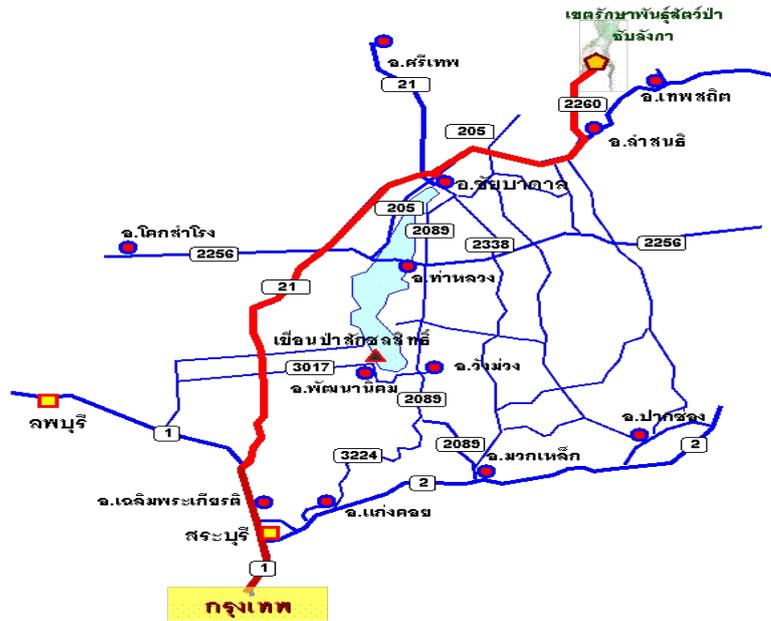
สภาพภูมิประเทศ

ลักษณะภูมิประเทศของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าซับลังกา ส่วนใหญ่เป็นภูเขาสูงชัน สลับซับซ้อน มีที่ราบอยู่ตอนกลางของพื้นที่ ด้านทิศตะวันออกถูกกั้นด้วยเทือกเขาพังเหย ด้านทิศตะวันตกถูกกั้นด้วยเทือกเขารวก มีความสูงจากระดับน้ำทะเล ระหว่าง ความสูงที่ 140–846 เมตร ยอดเขาที่สูงที่สุด คือ ยอดเขาพังเหย สูงจากระดับน้ำทะเล 846 เมตร รวมพื้นที่ทั้งหมด 96,875 ไร่

เส้นทางคมนาคมเข้าพื้นที่

จากกรุงเทพมหานคร ใช้ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1 (พหลโยธิน) ผ่านจังหวัดสระบุรี ถึงสามแยกพุแค ระยะทาง 120 กิโลเมตร ใช้ทางหลวงแผ่นดิน หมายเลข 21 สระบุรี–ชัยบาดาล ระยะทาง 70 กิโลเมตร ถึงสามแยกหอนาฬิกาถ่านารายณ์ จากสามแยกหอนาฬิกา ถึงสี่แยกตลาดถ่านารายณ์ ระยะทาง ประมาณ 2 กิโลเมตร เลี้ยวซ้าย ใช้ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 205 ชัยบาดาล–ลำสนธิ ระยะทาง 30 กิโลเมตร ก่อนถึงที่ว่าการอำเภอลำสนธิ ประมาณ 300 เมตร แยกเลี้ยวซ้าย เข้าถนนลำสนธิ–บ้านวังเชื่อม อีก 37 กิโลเมตร ถึง ที่ทำการเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าซับลังกา รวมระยะทาง 260 กิโลเมตร ที่ตั้งที่ทำการเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าซับลังกา หมู่ที่ 7 บ้านวังเชื่อม ตำบลกุดตาเพชร อำเภอ ลำสนธิ จังหวัดลพบุรี 15190 โทรศัพท์ 0-3645-1936, 0-3285-1773, 08-1759-7726

แหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจ

1. เส้นทางเดินป่าศึกษาธรรมชาติห้วยพริก-น้ำตกผาผึ้ง-เขาจันทร์ผา

เส้นทางจะเดินดำลัดไปตามลำห้วย ผ่านน้ำตกผาผึ้ง และถ้ำผาผึ้ง ชมความงดงาม ของพันธุ์ไม้พื้นล่าง เช่น เห็ดแชมเปญ และเห็ดหลาอกสายพันธุ์ ดอกกระทือที่มี สีส้มสวยงาม และสมุนไพรมากมาย ตลอดเส้นทาง ก่อนจะถึงจุดหมาย ปลายทางที่เขาจันท์ผา ซึ่งมีกล้วยไม้หายาก รองเท้านารีเหลืองปราจีน ขึ้นอยู่ บนยอดเขา ระยะทางไป-กลับ 3,200 เมตร

2. เส้นทางเดินป่าศึกษาธรรมชาติห้วยประตู-ถ้ำพระนอก-ถ้ำสมุยถุย

จุดนี้อยู่ที่หน่วยพิทักษ์ป่าห้วยประตู พื้นที่เป็นอ่างเก็บน้ำ สามารถพักผ่อน ค้างแรม ล่องแพไม้ไผ่ ชมธรรมชาติ และป็นเขาเข้าถ้ำได้ ระยะทาง ไป-กลับ 1,800 เมตร

3. จุดชมวิวเขาผากลาง

สามารถใช้รถขับเคลื่อน 4 ล้อขึ้นถึงจุดชมวิวได้
เส้นทาง จากที่ทำการเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าซับ
ลังกา ระยะทาง ประมาณ 5 กม. ก็จะถึงจุดชมวิว

4. น้ำตกสามสาย

เป็นน้ำตกที่ถือว่าเป็นน้ำหยดแรกของ
เขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ เพราะว่าเป็นแหล่งต้นน้ำที่ใกล้เขื่อนที่สุด การเข้าถึงค่อนข้างยากทั้งทางรถยนต์
และการเดินเท้า

